

بررسی علل رفتارهای پرخاشگرانه دانش آموزان با رویکرد جامعه‌شناسانه

فاطمه شهبان^۱، فرزاد پرکالی^۲ و فیروز مژده عنبران^۳

۱. آموزگار علوم تربیتی متوسطه فرهنگیان (شرافت) sholehkhashi@gmail.com

۲. کارشناس ارشد علوم اجتماعی گرایش برنامه‌ریزی و رفاه اجتماعی و کارمند شهرداری سقز Farzadparkali04@gmail.com

۳. کارشناس زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد واحد اردبیل و آموزگار Firozmozhdh5663099@gmail.com

چکیده

رفتارهای تهاجمی یا پرخاشگرانه از شایع‌ترین اختلالات رفتاری انسان است. بر اساس بررسی‌های انجام شده، درصد زیادی از مشکلات رفتاری کودکان تحت عناوین مختلف به پرخاشگری مربوط می‌شود. وجود نظریات متنوع در این مورد حاکی از پیچیدگی موضوع است. از نظر علمی باید گفت پرخاشگری یک کشش و یا یک گرایش در فرد است که به صورت زدن، کشتن و ویران کردن، خود را نشان می‌دهد، امری که فرد به عنوان عکس‌العمل از خود بروز می‌دهد به گونه‌ای است که باید گفت مناسب عمل و یا رفتار طرف مقابل نیست. پرخاشگری را گاه چیده‌ای ذاتی و فطری و ارثی می‌دانند و برخی نیز علل محیطی و اکتسابی را در آن دخیل می‌دانند. پرخاشگری موجب پایین آمدن سطح تعاملات اجتماعی می‌شود و دانش‌آموزان نیز از این دایره بیرون نیستند و وجود پرخاشگری در آنان موجب ناسازگاری با محیط مدرسه، معلمان و دیگر دانش‌آموزان می‌شود. در این مقاله برآنیم که با بررسی پدیده پرخاشگری با روش توصیفی، به شناسایی علل و عوامل آن و شبوه‌های رفع آن در دانش‌آموزان به روش تحلیلی بپردازیم. یافته‌های این پژوهش گویای تأثیر منفی پرخاشگری در میزان موفقیت تحصیلی و لزوم رفع این نقیصه در دانش‌آموزان است.

کلیدواژه‌ها: پرخاشگری، دانش‌آموز، آموزش و پرورش، علل و عوامل، افت تحصیلی

۱- مقدمه

پرخاشگری (aggression) واکنشی است در برابر فشار روحی و شرایط ناخوشایند که موجب بروز رفتارهای آسیب‌زا از طرف شخص می‌شود. عبارت است از رفتاری که هدف آن صدمه زدن به خود یا به دیگری می‌باشد. در این تعریف، قصد و نیت فرد مهم است، یعنی رفتاری پرخاشگری محسوب می‌شود که از روی قصد و عمد برای صدمه زدن به دیگری یا به خود انجام گرفته باشد (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۱). پرخاشگری به منظور توصیف مجموعه‌ای از رفتارهای برون‌ریزانه مورد استفاده قرار می‌گیرد که در همه آنها مشخصه تجاوز به حقوق افراد دیگر اجتماع و تأثیر آزارنده‌ی این رفتار مشترک است. اعمال پرخاشگرانه شامل رفتارهای جسمی و کلامی پرخاشگری نظیر تهدید کردن، مشاجره‌ی لفظی و... همچنین ویرانی‌داری است. برخی از روان‌شناسان پرخاشگری را رفتاری می‌دانند که به دیگران آسیب می‌رساند یا بالقوه می‌تواند آسیب برساند. پرخاشگری ممکن است بدنی، لفظی یا به صورت تجاوز به حقوق دیگران باشد این روان‌شناسان بین پرخاشگری وسیله‌ای و پرخاشگری خصمانه تمایز قائل شده‌اند. صاحب نظران حوزه علوم اجتماعی در مورد پرخاشگری به دو گروه تقسیم شده‌اند گروهی معتقدند که پرخاشگری ذاتی و فطری است و گروهی دیگر آن را حاصل عوامل اجتماعی در نتیجه اکتسابی می‌دانند و هر دو گروه برای تأیید نظریات خود شواهد و دلایلی را مطرح می‌کنند. این پژوهش در نظر دارد با بیان تعاریف و دیدگاه‌های مختلف به بررسی و شناسایی علل پرخاشگری دانش‌آموزان پایه سوم راهنمایی و دوره متوسطه شهرستان زرین شهر بپردازد (نلسون، ۱۳۶۹: ۵۱).

۱-۱- بیان مسئله

اولین سؤالی که در مورد رفتارهای نابه‌هنجار افراد خصوصاً مشکلات رفتاری - ایذایی از جمله پرخاشگری مطرح می‌شود این است که علل پرخاشگری چیست؟ از مطالعه و بررسی علل پرخاشگری دانش‌آموزان منطقه و استفاده از نظریات صاحب نظران علوم اجتماعی و روان‌شناسی و یافته‌های محققین می‌توان به عوامل شخصیتی، عوامل آموزشی، عوامل اجتماعی و عوامل خانوادگی به عنوان علل پرخاشگری دانش‌آموزان تبیین نمود (تفتی و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۱). در این پژوهش برآنیم که به تبیین و تحلیل پدیده پرخاشگری و تأثیر آن در کیفیت تحصیل بپردازیم و روش‌های رفع این اختلال را مورد بررسی قرار دهیم.

۱-۲- پیشینه تحقیق

تاکنون تحقیقاتی چند درباره پدیده پرخاشگری در کودکان و دانش‌آموزان صورت گرفته‌است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- به‌پژوه، احمد؛ نوری، فریده. (۱۳۸۱). «تأثیر نقاشی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان عقب مانده ذهنی». *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*. شماره ۶۵. ۱۷۰-۱۵۵. پژوهش حاضر به منظور بررسی تأثیر نقاشی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان پسر عقب مانده ذهنی آموزش‌پذیر انجام گردیده است. بدین منظور، شصت نفر از دانش‌آموزان پسر عقب مانده ذهنی که دارای رفتارهای پرخاشگرانه بوده‌اند، از چهار منطقه آموزشی شهر تهران، از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. روش پژوهش آزمایشی و براساس طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل و انتساب تصادفی صورت گرفته است؛ و از پرسش‌نامه سنجش رفتارهای پرخاشگرانه، که توسط والدین تکمیل گردیده، به عنوان پیش‌آزمون استفاده گردید. پس از تشکیل دو گروه همتای سی نفری، برنامه نقاشی درمانی به مرحله اجرا در آمد، تحلیل داده‌ها حاکی از کاهش معنادار رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان عقب مانده ذهنی در گروه آزمایشی بود.

- تفتی، طوبی؛ شفیع‌آبادی، عبدالله؛ سودانی. (۱۳۸۸). «منصور اثر بخشی آموزش گروهی مبتنی بر تحلیل ارتباط محاوره‌ای بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان دختر پایه اول دبیرستان شهر رشت». *مجله نوآوری‌های مدیریت آموزشی*. شماره ۱۷. ۲۳-۴۰. هدف اصلی این پژوهش بررسی اثر بخشی آموزش گروهی مبتنی بر تحلیل ارتباط محاوره‌ای بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان دختر پایه اول دبیرستان شهر رشت است. این پژوهش تجربی بر روی ۴۰ نفر از دانش‌آموزانی که در آزمون پرخاشگری (AGQ) نمره بالایی بدست آورده بودند، اجرا گردید. این نمونه از طریق گزینش تصادفی

چند مرحله ای انتخاب و به صورت تصادفی به دو گروه همتا (گروه آزمایش و گروه گواه) تقسیم شدند، پس از آن برنامه آموزش گروهی به شیوه تحلیل ارتباط محاوره ای که بر طبق مجموعه مفاهیم این نظریه تهیه شده بود، طی ۸ جلسه ۹۰ دقیقه ای، هفته ای یک بار به گروه آزمایش ارائه و طی این مدت گروه گواه هیچ مداخله ای دریافت نمودند. بعد از اتمام آموزش به صورت همزمان و در شرایط یکسان آزمون AGQ (پس آزمون) بر روی دو گروه آزمایش و گواه اجرا گردید. اطلاعات مذکور با استفاده از آزمون های آماری T برای گروه مستقل و تحلیل واریانس چند متغیری مانوا (MANOVA) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصله نشان داد که اختلاف معنی داری بین گروه آزمایش و کنترل وجود دارد ($P < 0/0001$)، به عبارت دیگر مداخله آزمایشی (آموزش گروهی مبتنی بر تحلیل ارتباط محاوره ای) موجب کاهش پرخاشگری و مولفه های آن در گروه آزمایشی در مقایسه با گروه گواه شده است.

- علیخانی، مصطفی؛ زکی بی، علی؛ خدادادی، کامران؛ کرمی، جهانگیر. (۱۳۹۱). «اثر بخشی نقاشی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه ی دانش آموزان دختر دچار نارساخوانی». *مجله ناتوانی های یادگیری*. شماره ۳. صص ۱۰۵-۱۱۷. پژوهش حاضر با هدف اثربخشی نقاشی درمانی در کاهش پرخاشگری دانش آموزان دختر نارساخوان انجام شد. جامعه ی آماری پژوهش، شامل کلیه ی دانش آموزان دختر نارساخوان مراجعه کننده به مراکز اختلالات یادگیری شهر کرمانشاه بود که از میان آن ها نمونه ای به حجم ۱۲۰ نفر به روش نمونه گیری موجود انتخاب شد و پس از تکمیل پرسشنامه پرخاشگری آیزنک ۳۰ نفر که بیش ترین نمره را داشتند، انتخاب گردید و به صورت تصادفی به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند. گروه آزمایش به مدت ۶ جلسه به نقاشی آزاد پرداختند. بعد از مداخله برای هر دو گروه پس آزمون به عمل آمد. طرح پژوهش آزمایشی بود. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش آماری تحلیل کوواریانس استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین میانگین نمرات پیش آزمون و پس آزمون پرخاشگری در دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنا داری وجود دارد. از یافته های پژوهش می توان نتیجه گرفت که نقاشی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش آموزان دختر دچار نارساخوانی موثر است.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

با توجه به تأثیر نامطلوبی که اختلالات و ناهنجاری های شخصیتی و رفتاری در فرایند تعلیم و تربیت دانش آموزان دارد، بررسی و شناخت بهتر و دقیق تر پرخاشگری و علل و عوامل آن دارای اهمیت فراوان است تا در سایه شناخت بهتر این پدیده بتوان گام های موثر در جهت رفع آن برداشت.

۲- بحث

۲-۱- پرخاشگری چیست؟

روان شناسان در مورد تعریف پرخاشگری با هم توافق ندارند. موضوع اصلی آن ها این است که آیا پرخاشگری را باید بر اساس پیامدهای قابل مشاهده تعریف کرد، یا بر اساس اهداف کسی که پرخاشگری را از خود بروز می دهد (نوابی نژاد، ۱۳۸۵: ۶۳). روان شناسان اجتماعی نیز اگر چه پرخاشگری را به صورت «آسیب رسانی عمدی» تعریف می کنند، اما آن ها می دانند تعیین این که آیا عملی که باعث آسیب وارد شدن به دیگری شده است از روی قصد و عمل بوده یا نه، کاری بسیار دشوار است. به هر حال، در لغت نامه فارسی، پرخاشگری به معنای «ستیزه جویی» آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل «پرخاشگری»). اتکینسون معتقد است که: «پرخاشگری رفتاری است که قصد آن، صدمه زدن جسمانی و زبانی به فرد دیگر و نابود کردن دارایی اوست» (اکبری، ۱۳۸۱: ۶۲). باندورا نیز پرخاشگری را رفتاری می دانست که از نظر اجتماعی مخرب و صدمه زننده است و ارونسون در این خصوص می گوید: پرخاشگری از ویژگی های فطری و غریزی است و انسان، حیوانی پرخاشگر و ستیزه جو می باشد، اما بهترین و جامع ترین تعریفی که از پرخاشگری ارائه شده، تعریف براون (BROWN) است. از نظر او «هر عمل و رفتاری که به طور مستقیم در جهت هدفی و به منظور آزار و اذیت رساندن به دیگران که مایل نیستند مورد آزار و اذیت قرار گیرند اعمال شود» پرخاشگری نامیده می شود (نلسون، ۱۳۶۹: ۲۲).

۲-۲-۲- علل پرخاشگری

پرخاشگری به منزله مفهومی کلی تر از تهاجم (INCURSION) به ندرت موضوع بررسی های جامع در روان شناسی یا در بخشی از آن یعنی روان تحلیل گری واقع شده و به طور کلی به نحو چشمگیری جای آن در فهرست مجموعه های مربوط به تحول کودک خالی است. برخی از مهم ترین علل پرخاشگری عبارت است از:

۲-۲-۱- علل شخصیتی

شخصیت امکان پیش بینی آنچه را که فرد در موقعیتی خاص انجام خواهد داد فراهم می کند. با توجه به نظریات سزار لمبروزو جرم شناس و پدر مردم شناسی جنایی ایتالیا میان نقص بدنی از یک سو و جنایت از سوی دیگر رابطه نزدیکی وجود دارد. آیزنگ مدعی است که بین ویژگیهای شخصیتی چون برون گرایی و رفتار انحرافی رابطه وجود دارد فرد برونگرا ماجراجو و مغرور است، سریعاً واکنش نشان می دهد. تمایل به پرخاشگری دارد، زود از کوره به در می رود، احساسات وی در کنترلش نیست. او بدون تأمل و اندیشه عمل می کند (به پژوه و نوری، ۱۳۸۱: ۱۶۲). سازمان روانی فرد به گونه ای است که برای هر عامل تهدید کننده ای از خود واکنش نشان می دهد و معمولاً یکی از رایج ترین واکنشها به نا امنی، پرخاشگری است همچنین ناکامی هسته مرکزی شخصیت آدمی را مورد تعرض قرار داده و ویران می کند. نداشتن وضع روحی مطلوب به دلیلی ابتلا به برخی بیماریهای روحی و روانی بحرانهای ناشی از دوره بلوغ و برخی خصوصیات رفتاری افراد از جمله اضطراب و هیجان، احساس حقارت، غرور و ... موجب بروز پرخاشگری می شود (نوابی نژاد، ۱۳۸۵: ۸۲).

۲-۲-۲- علل خانوادگی

سختگیری ها، خشونت ها، سرزنش ها و تحقیرهای والدین مستبد اثرات مخرب و جبران ناپذیری بر روی ساختار شخصیتی کودکان و نوجوانان باقی می گذارد و احساس بی کفایتی، ترس و انزوا و گوشه گیری، ناتوانی در برقراری روابط عاطفی و اجتماعی ناسازگاری و پرخاشگری و ... می تواند زاینده چنین رفتارهای ناسنجیده و نابخردانه والدین باشد. بر اساس یک تحقیق ۴۶٪ بزهکاران جامعه ما در خانواده های بی قید و بند زندگی می کرده اند) در تحقیق دیگر ۷۵٪ پسران پرخاشگر از وجود پدر محروم بوده و یا الگوی فردی برای یادگیری نداشته اند الگوهای خانوادگی نیز بار فتار پرخاشگرانه ارتباط دارد (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۸).

۲-۲-۳- علل آموزشی

پژوهش های انجام شده حاکی از ارتباط پرخاشگری با مشکلات یادگیری است. پرخاشگری با پیشرفت تحصیلی ضعیف و ناکامی در مدرسه همراه می باشد. پرخاشگری واکنش کلی نسبت به ناکامی است هر چند افراد همیشه پاسخهای پرخاشگرانه آشکار از خود نشان نمی دهند و آنها را در وجود خود سرکوب می کنند. مثلاً پسری که بوسیله یکی از همکلاسان خود مورد اهانت قرار گرفته، غالباً به طور فیزیکی به او حمله ور می شود. زد و خوردها و دعواهای حیاط مدرسه خود نشانه هایی از این پرخاشگری هاست (تفتی و همکاران: ۱۳۸۸: ۶۱).

۲-۲-۴- علل اجتماعی

پرخاشگری ناشی از ناکامی های بنیادی یا یادگیری و مشاهدات محیطی است. تحقیقات بندورا (۱۹۷۳) نشان داده است که پرخاشگری کاملاً جنبه تقلیدی دارد و از راه مشاهده کسب می شود. طرد یا روشهای انضباطی غلط در افزایش پرخاشگری نقش داشته اند. با توجه به فزونی پرخاشگری در جامعه صنعتی و شهری امروزی، برخی برای توجیه این پدیده وسایل ارتباط جمعی را مسئول می دانند زیرا فیلم، مجله، روزنامه، کتاب، تلویزیون، ویدئو، ماهواره حاوی تصاویر و مطالبی است که در آن اشاره به خشونت، تهاجم و جنایت بسیار دیده می شود. یک تحقیق مهم در این زمینه نشان داده است که نه زندگی خانوادگی یک پسر، نه عملکرد مدرسه ای و نه زمینه خانوادگی وی، بلکه مقدار برنامه های خشن تلویزیونی که در نه سالگی تماشا می کرده است تنها و مهمترین عامل تعیین کننده میزان پرخاشگر بودن او در ۱۰ سال بعد یعنی سن ۱۹ سالگی بوده است (نلسون، ۱۳۶۹: ۳۲).

۲-۳- انواع پرخاشگری

پرخاشگری یک نوع رفتاری است که از خشم و عصبانیت نشأت می‌گیرد. این رفتار را می‌توان به دو گروه تقسیم بندی کرد:

۲-۳-۱- پرخاشگری خصمانه

رفتاری است که به منظور صدمه و آزار رساندن به دیگری یا دیگران ابراز می‌شود؛ و هدف در آن صرفاً آزار رساندن است. مثلاً کودکی کودک دیگر را می‌زند و یا در مدارس دیده می‌شود که زنگ‌های تفریح، کودکان در حیاط مدرسه بعضاً به کتک کاری می‌پردازند (تفتی و همکاران: ۱۳۸۸: ۷۹).

۲-۳-۲- پرخاشگری وسیله‌ای

رفتاری است که فرد به وسیله آن خواستار به دست آوردن هدفی دیگر است و ابداً قصد حمله به دیگران یا اذیت کردن آنها را ندارد. البته در این میان ممکن است لطمه‌ای نیز به کسی وارد شود. مثلاً کودکی بزهار کیف خانمی را می‌رباید تا به این وسیله مورد تشویق و تأیید گروه همسالان قرار گیرد ممکن است پرخاشگری جنبه انتقام‌گیری نیز داشته باشد. یعنی کودکی که مورد اذیت و آزار قرار گرفته و نتوانسته خشم خود را ابراز کند، اکنون با پرخاشگری به کاهش اضطراب خود می‌پردازد. در این جا پرخاشگری وسیله‌ای است که کودک با توسل به آن می‌خواهد به هدف خود یعنی کاهش اضطراب دست یابد (نوابی‌نژاد، ۱۳۸۵: ۱۴۱).

۲-۴- جهت‌های پرخاشگری

جهت پرخاشگری ممکن است به یکی از این دو صورت باشد:

۲-۴-۱- پرخاشگری درونی

چنانچه جهت پرخاشگری به طرف درون باشد، کودک خشم را به درون خود می‌افکند و دچار خشم فرو خورده می‌شود. پیامد چنین عملی می‌تواند افسردگی نیز باشد. کودکان افسرده در واقع از دست خودشان عصبانی هستند. خشم درونی عصبانیت و نارضایتی از خود را به وجود می‌آورد.

۲-۴-۲- پرخاشگری بیرونی

خشم بیرونی کودک ممکن است خشم خود را به صورت رفتارهایی از قبیل فریاد کشیدن، پا به زمین کوبیدن یا پرتاب کردن اشیا بروز دهد.

۲-۵- برخی زمینه‌های خشونت و پرخاشگری در کودکان

۲-۵-۱- الگو پذیری کودکان از والدین

یکی از دلایل بسیار مهم پرخاشگری در کودکان یادگیری است. یعنی کودکانی که الگوهای رفتاری پرخاشگرانه داشته‌اند، همانند الگوهای خود رفتار می‌کنند. چنانچه پدر یا مادری خلق و خویی عصبانی و پرخاشگر داشته باشند، مسلماً فرزندشان نیز پرخاشگر خواهد شد. این رفتار توسط کودک یاد گرفته می‌شود. از آنجا که کودکان با والدین همانند سازی می‌کنند، بنابراین بسیاری از رفتارهای پدر و مادر ناخودآگاه توسط فرزندان فرا گرفته می‌شود. توضیح این که فرایند همانند سازی کاملاً ناخودآگاه صورت می‌پذیرد. نکته دیگر این که حتماً لازم نیست والدین با خود کودک پرخاشگری کرده باشند؛ چنانچه او شاهد رفتارهای خشونت بار پدر و مادر با افراد دیگر نیز باشد، این گونه رفتار را فرامی‌گیرد. بنابراین کودکان از طریق مشاهده، رفتارهای والدین را می‌آموزند. بر این نکته می‌توان تأکید کرد که کودکان با چشمان خود می‌آموزند؛ یعنی آن چه را مشاهده می‌کنند، یاد می‌گیرند؛ حتی اگر آن رفتار به طور مستقیم در مورد خود آنها صورت نگیرد (نلسون، ۱۳۶۹: ۵۹).

۲-۵-۲- ناکامی‌های موثر بر پرخاشگری کودک

ناکامی یکی از مسائلی است که به پرخاشگری می‌انجامد. وقتی کودک به هدف خود دست نیابد و ناکام شود، یکی از رفتارهایی که از او سر می‌زند پرخاشگری است.

۲-۵-۳- پرخاشگری ناشی از اضطراب وارده بر کودک

کودکان مضطرب نمی‌توانند کودکان آرامی باشند. آنها رفتارهایی پرخاشگرانه از خود بروز می‌دهند؛ البته بلافاصله پشیمان می‌شوند و از والدین خود عذرخواهی می‌کنند. اگر از کودک مضطرب بپرسیم که چرا پرخاش می‌کند و عصبانی هستی؛ خواهد گفت نمی‌دانم؛ یا خواهد گفت دست خودم نیست.

۲-۵-۴- پرخاشگری ناشی از تضادهای درونی

گاهی کودکان در دوگانگی و تضادهای درونی قرار می‌گیرند. یا بهتر بگوییم، گاهی بر سر دو راهی‌هایی گیر می‌کنند و نمی‌دانند کدام راه را انتخاب کنند؛ و این حالت آنها را دچار تعارض، اضطراب و خشم می‌کند. مثلاً کودکی که دوست دارد نزد مادرش در منزل بماند و از طرفی وقتی می‌بیند تمام کودکان به مدرسه می‌روند، همزمان تمایل به مدرسه رفتن نیز دارد، دچار دوگانگی می‌شود. به کودکان خود کمک کنیم که در دو راهی‌های زندگی، مدتی طولانی قرار نگیرند. آنها بایستی به سرعت و با دقت درست‌ترین کار را انجام دهند (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۴).

۲-۵-۵- پرخاشگری ناشی از افسردگی

پرخاشگری و کج خلقی در کودکان چنانچه با علامت‌های دیگر همراه باشد، می‌تواند نشانه‌ای از افسردگی باشد که در این صورت لازم است شرایط زندگی کودک تمام و کمال مورد بررسی قرار گیرد (به‌پژوه و نوری، ۱۳۸۱: ۱۶۳).

۲-۵-۶- پرخاشگری ناشی از مصرف دارو

بعضی از بیماری‌ها به مصرف دارو نیاز دارد و ممکن است از عوارض جانبی داروها کج خلقی و رفتارهایی باشد که خشونت را بر می‌انگیزند (نوابی‌نژاد، ۱۳۸۵: ۸۱).

۲-۵-۷- پرخاشگری، واکنشی به اوضاع مدرسه

برخی تجلیات گاهی کودکان در مدرسه قربانی خشونت می‌شوند؛ و این قربانی شدن باعث می‌شود که خود آنها نیز عامل خشونت شوند. عواملی که به خشونت در مدرسه می‌انجامند، عبارت‌اند از:

- وقتی کودکی توسط دانش‌آموزان دیگر مورد تمسخر قرار گیرد.
- وقتی کودکی توسط دانش‌آموزان دیگر کتک بخورد و قادر به دفاع از خود نباشد.
- وقتی کودکی همیشه از مشاجرات فرار می‌کند و حتی در مواقعی به گریه متوسل می‌شود.
- وقتی کودکی مرتب اشیاء، وسایل و پول خود را گم می‌کند.
- وقتی کودک از لحاظ ظاهری (پارگی لباس و یا نامناسب بودن آن) مورد تمسخر قرار می‌گیرد.
- خجالتی بودن و سکوت مکرر در کلاس.
- افت تحصیلی، افسردگی و ناراحت بودن.

این عوامل کودک را قربانی خشونت دیگران می‌کند و خود کودک نیز عامل خشونت می‌شود و رفتارهای پرخاشگرانه از او سر خواهد زد (نلسون، ۱۳۶۹: ۶۱).

۲-۶- درمان پرخاشگری در کودکان دانش‌آموز

برای درمان پرخاشگری در دانش‌آموزان اولین گام این است که نوع پرخاشگری آنها و علت آن را براساس توضیحاتی که ارائه شد شناسایی کنیم و پرخاشگری را به صورت موردی برطرف نماییم.

- در مورد کودک پرخاشگری که الگوپذیری عامل این گونه رفتار او بوده، باید روی الگوی کودک کار کرد و راه‌های دیگری جز پرخاشگری را به آن الگو آموخت.

- اگر پرخاشگری در اثر ناکامی به وجود آمده باشد، بایستی کودک ناکام را در رسیدن به اهداف مطلوب و دوست داشتنی کمک کنیم.

- در مواردی که علت پرخاشگری اضطراب است، باید از نگرانی درونی و اضطراب کودک مطلع شویم.

ورزش کردن برای این کودکان بسیار مؤثر است و باعث تخلیه هیجانی می شود.

- در کشمکش‌های درونی بایستی کودک را از حالت دوگانگی خارج ساخت. کمک به کودکان در تصمیم‌گیری، باعث می شود که بیاموزند به حالت‌های دوگانه درونی خود پایان بخشند.

- در پاره‌ای از موارد، کودک افسرده پرخاشگری شدیدی از خود نشان می دهد. در این میان لازم است به این نکته پی ببریم که او چه چیز دوست داشتنی را از دست داده و چگونه می شود مورد از دست رفته را برای او جبران کنیم.

- در مورد پرخاشگری، شیطنت و مصرف دارو بایستی حتماً با پزشک متخصص ارتباط داشته باشیم تا کودک از نزدیک مورد معاینه قرار گیرد.

- هنگامی که کودک قربانی خشونت در مدرسه شده است، بایستی با مسئولان مدرسه صحبت کنیم و لازم است که ایشان طبق قانون و مقررات خاص با کودکان خشونت‌گرا برخورد کنند؛ و نیز کودکانی را که قربانی خشونت شده‌اند براساس رفتارهای خوبشان مورد تشویق و تأیید قرار دهند (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۳).

- چنانچه نوع پرخاشگری کودک خصمانه است، بایستی کودک را از آزار و اذیت کردن دور کنیم تا مجبور نباشد برای تلافی و انتقام، افراد دیگر را اذیت کند؛ و اگر پرخاشگری از نوع وسیله‌ای است، بایستی راه‌های دیگری را جهت مطرح کردن کودک بر گزینیم تا او ناچار نباشد از روش خشونت برای جلب توجه استفاده کند.

۲-۷- ناکامی در مدرسه، پرخاشگری در اجتماع

درس دادن در مدارس امروزی کاری بس دشوار است. دانش‌آموزان کلاس‌ها را اشخاص بسیار متنوعی تشکیل می دهند. با این حال همه دانش‌آموزان لازم است احساس ایمنی و امنیت کنند تا بتوانند مطالب درسی را به راحتی فراگیرند. برخی از دانش‌آموزان از خود رفتارهایی بروز می دهند که به توجه آموزگار نیاز دارد و ممکن است به راحتی زمان و انرژی آموزگار را به خود اختصاص دهد. درس دادن در مدارس امروزی کاری بس دشوار است. دانش‌آموزان کلاس‌ها را اشخاص بسیار متنوعی تشکیل می دهند. با این حال همه دانش‌آموزان لازم است احساس ایمنی و امنیت کنند تا بتوانند مطالب درسی را به راحتی فراگیرند. برخی از دانش‌آموزان از خود رفتارهایی بروز می دهند که به توجه آموزگار نیاز دارد و ممکن است به راحتی زمان و انرژی آموزگار را به خود اختصاص دهد (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۱).

این دسته از دانش‌آموزان، افرادی هستند که با اختلالات رفتاری- عاطفی روبه‌رو هستند و می توانند کاسه صبر و شکیبایی حتی بهترین آموزگاران را نیز لبریز کنند. طبیعتاً آموزگاران در برخورد با این دانش‌آموزان ممکن است دچار استرس شوند و ناخودآگاه نتوانند همه صلاحیت‌های خود را در کلاس نشان دهند. مفهوم اختلال رفتاری- عاطفی به معنای آن است که دانش‌آموز نتواند در مدرسه با توجه به هنجارهای قوی یا فرهنگی رفتاری را به نمایش بگذارد و در نتیجه بر عملکرد آموزشی او تاثیر نامطلوب می گذارد. دانش‌آموزانی که با اختلال رفتاری- عاطفی روبه‌رو هستند مشکلاتی را برای دوستان، والدین و آموزگاران ایجاد می کنند (نلسون، ۱۳۶۹: ۵۱).

۳- نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین دلایل پرخاشگری گاه و بیگاه دانش‌آموزان، عدم وجود یک شناخت صحیح و درست از دنیای اطراف و نحوه تعاملشان با سایرین است. در تحقیق حاضر یکی از مهم‌ترین دلایل دانش‌آموزان برای روی آوردن به رفتارهای پرخاشگرانه در مدرسه و یا کوچه و خیابان برای اثبات خود و نفی دیگران و اصطلاحاً رو کم کنی بوده است و این حس و این رفتار ناشی از کم‌توجهی‌هایی است که از سوی خانواده، مدرسه و جامعه درباره کودک می شود و گاه نیز علل درونی دارد و از اختلالات شخصیتی خود کودک ناشی می شود. کودکان انتظار دارند مورد علاقه، اعتماد، حمایت و راهنمایی والدین، مدرسه و جامعه باشند و این علاقه به آنها نشان داده شود. هر گاه کمکی از آنها می خواهند دریغ نشود. والدین و مدرسه و جامعه، سخن

آنان را بشنوند و آن طور که هست درک و با آنان مثل افراد رشد یافته رفتار کنند. مرز و محدوده ی منطقی برای آنان و ارتباطات دوستانه آنان بگونه ای که تکامل فردی- اجتماعی آنان را تامین کند برای آن قرار دهند. بنابراین برای رفع پرخاشگری دانش‌آموزان لازم است که کمبودهای آنان مورد بازشناسی قرار گیرد و رفع شود و آن گاه شاهد بهبود کیفیت آموزشی و پورشی آنان خواهیم بود.

منابع

- اکبری، ابوالقاسم. (۱۳۸۱). مشکلات نوجوانان و جوانان. چاپ دوم. تهران: نشر ساوالان.
- به‌پژوه، احمد؛ نوری، فریده. (۱۳۸۱). «تأثیر نقاشی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان عقب مانده ذهنی». *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*. شماره ۶۵. ۱۵۵-۱۷۰.
- ثقتی، طوبی؛ شفیع آبادی، عبدالله؛ سودانی، منصور. (۱۳۸۸). «اثر بخشی آموزش گروهی مبتنی بر تحلیل ارتباط محاوره ای بر کاهش رفتارهای پرخاشگرانه دانش‌آموزان دختر پایه اول دبیرستان شهر رشت». *مجله نوآوری های مدیریت آموزشی*. شماره ۱۷. ۲۳-۴۰.
- توایی‌نژاد، شکوه. (۱۳۸۵). *رفتارهای بهنجار و نا بهنجار کودکان و راههای پیشگیری و درمان*. چاپ دوم. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- علیخانی، مصطفی؛ زکی‌بی، علی؛ خدادادی، کامران؛ کرمی، جهانگیر. (۱۳۹۱). «اثر بخشی نقاشی درمانی در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه ی دانش‌آموزان دختر دچار نارساخوانی». *مجله ناتوانی های یادگیری*. شماره ۳. صص ۱۰۵-۱۱۷.
- نلسون، ریتا ولکس. (۱۳۶۹). *اختلالات رفتاری کودکان*. ترجمه محمدتقی منشی طوسی. چاپ چهارم. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.